

Drentse ongehuwde moeders samen. Op het Noord-Hollandse platteland kwam dit gedurende de negentiende eeuw minder vaak voor (circa 3 procent). In de grote steden was het concubinaat algemener. Blijkens een onderzoek woonde 9,5 procent van de ongehuwde moeders in Amsterdam zelfs tien jaar na de bevalling (die plaatsvond in 1911 of 1912) nog steeds samen met de verwekker van hun kind.¹⁸ De Drentse stadjes en het platteland buiten de veenkoloniën weken niet af van het algemene Nederlandse beeld. Seksuele omgang binnen de vaste verkering kwam zeker vaker voor dan op de katholieke zandgronden, maar dit leidde zelden tot problemen. Dankzij de kleinschaligheid van de Drentse landbouw fungeerde de sociale controle hier beter dan in gebieden met grote concentraties ongehuwde (land)arbeiders, zoals in Noord-Groningen. Al met al leveren de Drentse casussen uit de studie van Overdiep een goed beeld op van (seksuele) relaties van de Nederlandse plattelandjongeren.

Dat beeld leert ons in de eerste plaats dat buitenechtheid geen 'communicerend vat' vormde met nuptialiteit. Relatief weinig buitenechtelijke geboorten konden worden toegeschreven aan het mislukken van vastomlijnde huwelijksplannen. In de tweede plaats blijken buitenechtelijke geboorten een uiterst complex sociaal fenomeen te zijn. Immers, seksualiteit van verloofden laat zich niet met concubinaat, overspel, incest en verkrachting samenvoegen tot (statistische) generalisaties. Tenslotte heeft de studie van de Drentse casussen laten zien dat jongeren weliswaar veel *vrijheid* hadden op seksueel gebied, maar dat dit nog geen *gelijkheid* inhield. Ook na 1909, toen het onderzoek naar het vaderschap weer werd ingesteld, vormden de risico's van een zwangerschap een ongelijke last voor man en vrouw. Dat vrouwen toch die risico's namen hing in veel gevallen samen met de dubbele moraal op seksueel gebied. Mannen moesten zich bewijzen en vrouwen moesten, paradoxaal genoeg, hun eer zien te bewaren en tóch aan de man zien te komen.

¹⁸ *Onderzoekingen naar de levensomstandigheden der in 1911 en 1912 te Amsterdam buiten echt geboren kinderen en hunne moeders.* Geschieden van den Armenraad te Amsterdam VII (Amsterdam 1923) 50 en 69.

Na een decennium verkenochtheid aan Ex Tempore, die na de fusie met Verleden Tijdschrift ongewijzigd overging op ET•VT, neemt Ton van de Sande afscheid als redactielid. Hoewel het ons treurig stemt dat hij vertrekt, zijn wij ook zeer dankbaar voor zijn jarenlange inzet voor de academische tijdschriftenwereld in het Nijmeegse. Uiteraard laten wij dit afscheid niet ongemerkt voorbijgaan. Hopelijk niet voor de laatste maal betreft hij in deze speciale column het ET•VT-publiek bij zijn liefde voor de historie, een liefde die zich zonder meer ook uitstrekte tot ET(•VT), Ton, bedankt voor alle jaren!

'Je suis historien parce que j'aime la vie' (Henri Pirenne)

• Ton van de Sande

Heel lang geleden – ik was derdejaars – had ik een 'kast' (zo heette dat toen nog) aan de Hessenberg, twee hoog achter boven de Italiaanse ijssalon in de Lange Hezelstraat (nog altijd een voortreffelijk adres!). Op de kamer naast mij zat een jaargenoot. We kenden elkaar al sinds onze ontgroening bij Telemachus. Hij deed sociologie. Enfin, dat jaar moest ik het grote leeslijsttentamen 'Post' doen (bij de mediëvist mgr prof. dr. R.R. Post) en een van de boeken die je in elk geval diende op te voeren was de *Geschiedenis van Europa* van Henri Pirenne, een heel dikke Amstel-pocket (nu alleen nog antiquarisch verkrijgbaar). Daarin stond het motto dat ik hierboven heb geciteerd. Ik vond dat zo mooi dat ik het op mijn visitekaartje overschreef en dat punaisde ik op de deur. Nog geen dag later had mijn buurman dat 'parce que' al doorgestreept en er 'bien que' van gemaakt. (Ja, wij kenden onze talen!). Sindsdien weet ik dat sociologen niets van ons mooie vak begrijpen. Je gaat toch geen geschiedenis doen als je niet van het leven houdt?

Dat geschiedenis en liefde bij elkaar horen, stond voor mij als een paal boven water. Toegegeven, ik was misschien lichtelijk bevooroordeeld. Al sinds de eerste colleges was mijn hart sneller gaan kloppen voor één van de meisjes van ons jaar en dat is eigenlijk nooit meer overgegaan: we zijn nu zesendertig jaar met elkaar getrouwd. Het is alweer veertig jaar geleden dat ik me dat motto van Henri Pirenne toeëigende. Sta ik er nog altijd achter?

Mijn buurman van weleer (hij heeft carrière gemaakt in de buitenlandse dienst) had beslist wel lucide momenten (zeker na enkele glazen cognac) en ik denk dat hij met zijn correctie de vinger op de zere plek legde. Wie van het leven houdt, stort zich toch bij voorkeur op het heden; je gaat dan medicijnen studeren, of rechten misschien, ja desnoods sociologie. Historici lijken met het gezicht achterstevoren te lopen, alsof ze de wereld van nu willen ontvluchten. Bovendien hoor je ons met grote stelligheid verkondigen dat de geschiedenis zich niet herhaalt (dat is overigens vechten tegen de bierkaai!) en dat er geen pasklare lessen zijn te trekken uit het verleden. Vanwaar dan toch die gepassioneerde belangstelling voor ouwe koeien? Er is eigenlijk geen andere conclusie mogelijk: historici zijn prettig gestoord.

Ik ben in de loop der jaren nogal wat vakgenoten tegengekomen bij wie die verliefdheid op Clio vermakelijke trekken kon aannemen. In Rome – op het Nederlands Instituut – trok ik indertijd graag op met een lotgenoot uit Groningen. Samen stuwden we alle boekwinkels van de stad af. Hij kon in extase een boek in zijn handen nemen, streelde de rug, bladerde liefdevol door de pagina's, legde het met een innig gebaar op de toonbank en nam na betaling met een verzaligde blos op de wangen het klei-

nood in ontvangst. Het kon gebeuren dat hij het boek vervolgens in de verpakking liet zitten om het later thuis – in het vaderland teruggekeerd – in ongerepte staat op de plank een plaats te geven naast zijn andere veroveringen. In een boekenbijlage van *Vrij Nederland* heb ik hem een paar jaar terug geportretteerd gezien, staande tussen zijn boeken, nu veilig ondergebracht in een verbouwde pastorie op het Friese platteland. Hij is een der meest befaamde collectioneurs van ons land geworden. Erotiek van het zuiverste water.

Archiefonderzoek spreekt niet iedereen tot de verbeelding, ik weet het. Maar ik ben met heel andere ogen tegen archieven aan gaan kijken sinds ik, kort na mijn aanstelling op de Nijmeegse Alma Mater, het genoeg mocht smaken om samen met professor Poelhekke de derdejaars tijdens het werkcollege in te wijden in bronnenonderzoek. Poelhekke beschreef de totstandkoming van een boek – of scriptie – als een biologisch proces. Omgang met de archiefstukken noemde hij de coïtus, daarna volgt de zwangerschap – schrijven en herschrijven – om ten slotte, al dan niet in hevige barensweeën, het product af te leveren en het toe te vertrouwen aan een min; uitgevers waren overigens eerder uitgevers dan koesteraars te noemen, aldus de leermeester. Vorige week was ik weer eens in de leeszaal van het Nationaal Archief in Den Haag. Ik kon er niets aan doen, maar ik moest ineens weer aan dat college van Poelhekke denken. Ik keek eens om me heen: 's lands belangrijkste archiefinstelling was eensklaps veranderd in de salon van Yab Yum. Misschien moet ik me toch eens laten nakijken... Gelukkig was ik nog niet door dit soort bizarre beelden beïnvloed toen ik indertijd voor mijn proefschrift in het Vaticaan Archief moest zijn. Ik heb daar nooit iets van wellust kunnen bespeuren. In de parken van de Eeuwige Stad lag dat wel anders, maar daar hebben we het nu niet over.

Waarom ga je geschiedenis studeren? Ik weet zeker dat het niet mijn geschiedenisleraar op het seminarie is geweest die een vonk heeft doen ontbranden. Wel de leraar Latijn, mijnheer Knippenberg, en nog sterker de verstrooide neerlandicus Poulssen die ons meesleepte in zijn enthousiasme voor onirische taal, oftewel de 'gedroomde' literaire verbeelding; hij is daar in 1959 op gepromoveerd. Het meest werd ik evenwel gegrepen door de lessen van onze nieuwe Regent (zo heet het opperhoofd van een klein-seminarie) Jan van Laarhoven, die eigenlijk Kerkgeschiedenis moest geven maar ons in plaats daarvan de *Atlas van de Westerse Beschaving* van Frits van der Meer liet aanschaffen; nooit heb ik cultuurgeschiedenis zo magistraal opgediend gekregen als op die zaterdagmiddagen (alleen op zondag hadden we geen les; dat waren nog eens tijden!) wanneer de Regent, gewapend met een epidiascoop, ons meenam in de wereld van Renaissance en Barok, Goya tot leven bracht en de kubisten vanuit hun historische context verklaarde. Dat ik zestien jaar later bij hem zou promoveren, zouden we toen, hij noch ik, zelfs in onze stoutste dromen niet voor mogelijk hebben gehouden. Ik heb van hem heel veel geleerd, eerst in de laatste twee jaar op seminarie Beekvluit en later weer in Nijmegen. Nu ik erop terugkijk, denk ik dat het Van Laarhoven is geweest die mij indertijd heeft doen beseffen dat houden van het leven alles met geschiedenis te maken heeft.

Het is een oude kalenderwijsheid – ook op de wikkels van toffees zie je die soms terug – dat liefde een kwestie is van samen delen. Een historicus die van zijn vak houdt, wil daar ook anderen mee aansteken. Je kunt dan af en toe natuurlijk wel van een koude kermis thuiskomen. Ik heb ooit, toen ik om uit dienst te blijven op drie verschillende scholen tegelijk les gaf (je was 'onmisbaar' als je minstens 20 uur gaf), midden in de winter 's morgens om acht uur aan tweedeklassertjes moeten uitleggen wat Verlicht Despotisme is; de tl-buizen in het grauwe lokaal flikkerden aan en uit, voorwaar geen ideale sfeer

om geeuwende pubers iets van de Verlichting bij te brengen. Docenten aan de universiteit beseffen soms niet half in wat voor bevoorrechte situatie ze verkeren. De afgelopen jaren heb ik nascholingsconferenties voor geschiedenisleraren verzorgd en wat me daarbij eigenlijk het meest is opgevallen is het enthousiasme waarmee ze het over hun baan hebben. Het werkt dus nog steeds. Er lijkt gelukkig nog niets veranderd te zijn sinds de jaren dat ik zelf aan de lippen hing van de Regent met zijn epidiascoop. Henri Pirenne is al zeventig jaar dood maar zijn motto gaar nog altijd op: ik ben historicus omdat ik van het leven houd! Wat mij betreft houden we dat tot onze laatste snik vol. En dat 'hoewel' van mijn buurman op de Hessenberg dan? Dat is voer voor sociologen!

De pen wordt doorgegeven aan Maarten Hageman, sinds afgelopen oktober de nieuwe voorzitter van de Nijmeegse Reünistenkring Geschiedenis "Dr Huijbers".

(Advertentie)

Pen Shop

Molenstraat 107
6511 HD Nijmegen
Tel. (024) 322 90 32